

სახელმწიფოს ფუნქციის ტრანსფორმაცია პოსტპანდემიურ პერიოდში

იოსებ არჩვაძე

პროფესორი

ქუთაისის უნივერსიტეტი

josepharchvadze@yahoo.com

2020 წელი ისტორიაში შევა როგორც კორონავირუსის პანდემიის წელი, როდესაც სამედიცინო და ჯანდაცვის სფეროს ფაქტორმა გლობალური ეკონომიკა საგრძნობლად დაამუხრუჭა. მისი შედეგები, ხანგრძლივობა და გავლენა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკაზე ჯერ კიდევ ბოლომდე არაა შეფასებული, თუმცა, უკვე თამამად შეიძლება ითქვას, რომ მან მრავალ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ პრობლემასთან ერთად, წარმოაჩინა, ერთი მხრივ, ბაზრის ყოვლისშემძლეობაზე ლიბერტანული შეხედულების სრული აბსურდულობა, და მეორე მხრივ, ამის საპირისპიროდ - სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის მასტაბილურებული და მარგანიზებული ფუნქციის მზარდი მნიშვნელობა.

რასაც ახლა აქვს ადგილი სახელმწიფოს როლსა და ფუნქციებთან მიმართებით, შეიძლება ხატოვნად „მეფე დიხის შემობიხნებაც“ კი ვუწოდოთ, რომელიც თანდათან იბრუნებს თავის დროზე ბაზრისათვის „ნებაყოფლობით“ გადაბარებულ ფუნქციებს.

სახელმწიფოს მზარდი როლი ეკონომიკაში გუშინ არ დაწყებულა - ამგვარ ევოლუციას საკმაოდ დიდი და საინტერესო ისტორია აქვს, განსაკუთრებით ბოლო 100-150 წლის მანძილზე. განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში სახელმწიფო ხარჯების წილი მთლიან შიგა პროდუქტში გაიზარდა 1870 წლის 9%-დან 1920 წლის 14%-მდე და 2019 წლის 49%-მდე (საფრანგეთში - 56%-მდე, აშშ-ში - 32%-მდე, საქართველოში - 26%-მდე). თვით ის აქტიურობა, რომელსაც მიმართეს სახელმწიფოებმა 2008-2009 წლების მსოფლიო ფინანსური კრიზისის დასაძლევად, მაგ. ენ. პოლსონის გეგმა აშშ-ში, რომლითაც ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ საბანკო სექტორს 700-მილიარდიანი დახმარება აღმოუჩინა (მექვაბიშვილი ე. 2018), უკვე ქმნიდა პრეცედენტს საბაზრო ურთიერთობებში სახელმწიფოს, როგორც უმსხვილესი მოთამაშისა და „მომრიგებლის“ შესახებ.

COVID-19-თან დაკავშირებულმა კრიზისმა, ზოგად ეკონომიკურ პრობლემებთან (ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების, საგარეო ვაჭრობის მასშტაბების მკვეთრი შემცირება, უმუშევრობის ზრდა და ა.შ.) ერთად, გლობალური მასშტაბით, აგრეთვე წარმოაჩინა მოთხოვნა-მიწოდების პარადიგმის არაეფექტიანობა ჯანდაცვის და კერძო ჰოსპიტალურ ქსელებში, რომლებიც აბსოლუტურად მოუმზადებელი აღმოჩნდნენ

გლობალურ პანდემიასთან პირისპირ. **ჯანდაცვა, როგორც საბაზრო პროდუქტი, ფაქტობრივად ჩავარდა.** - მიუხედავად ეკონომიკური განვითარების დონისა და რომ განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნები თავიანთი ეროვნული პროდუქტის მნიშვნელოვან ნაწილს ჯანდაცვაზე მიმართავდნენ, მსოფლიომ, ფაქტობრივად, ვერ მოახერხა აღნიშნული გამოწვევებისადმი ადეკვატური რეაგირება. პანდემიის პირობებში ამ გარემოებამ უმნიშვნელოვანესი როლი ითამაშა **ბაზრის ყოვლისშემძლეობის შესახებ ნეოლიბერალური შეხედულების საფუძვლიან გადაფასებაში, ფაქტობრივად კი - დასამარებაში.**

2020 წლის ეკონომიკური ვარდნის გლობალური მასშტაბები სავალუტო ფონდმა დაახლოებით 4%-ის ფარგლებში შეაფასა, მაგრამ ცალკეულ ქვეყნებში ის გაცილებით მასშტაბურია, რის გამოც მასთან გამკლავება შეუძლებელია კორპორაციების დონეზე - ეს მხოლოდ ყველა სახის რესურსის ერთიანი მიზნობრივი გამოყენებისა და მოქალაქეთა ქცევის ერთიანი წესის განმსაზღვრელ ინსტიტუციას - **სახელმწიფოს** ძალუძს.

კორონაკრიზისმა და მასთან დაკავშირებულმა პროცესებმა დაგვანახა, რომ:

ჯერ ერთი, სახელმწიფო ინსტიტუტები უნდა იყვნენ ძლიერნი, ადეკვატურნი და ეფექტიანი თავიანთ ქმედებებში; მათ უნდა ჰქონდეთ მოვლენათა რამდენიმე სცენარით განვითარებაზე ადეკვატური გეგმა და რაც შეიძლება სწრაფი რეაგირების რესურსი; მეორე, სახელმწიფოს უნდა გააჩნდეს საკმარისი რეზერვები - როგორც მედიკამენტების, ისე პირველადი მოხმარების საგნებისა და სურსათის, თანაც როგორც საგანგებო, ისე ნორმალური მდგომარეობისათვის და ამაზე არსებითად უნდა გაუმჯობესდეს აღნიშნული რეზერვების ფორმირებისა და გამოყენების მონიტორინგი. ამასთან, **სრულებითაც არ არის აუცილებელი ამ რეზერვების სახელმწიფოს ბალანსზე ყოფნა** - საკმარისია სახელმწიფო პოლიტიკა ასტიმულირებდეს აღნიშნული რესურსების შიდა ბაზრისთვის მიწოდებით დაკავებულ კომპანიებს, შექმნან რეზერვების რაციონალური მარაგი ბაზრის შეუფერხებელი ფუნქციონირებისათვის; და მესამე, სახელმწიფოს ინსტიტუციური პასუხისმგებლობა უნდა ეფუძნებოდეს შესაბამის ინსტიტუციურ-ორგანიზაციულ სტრუქტურას, რომელიც არამარტო განახორციელებს ზემოხსენებულ მონიტორინგს, არამედ თავად იქნება პროცესების პრევენციის, ფორს-მაჟორულ ვითარებაში კი მათი მართვისა და კრიზისის დაძლევის ორგანო.

აღნიშნულმა ვითარებამ არსებითად გაზარდა სახელმწიფოთა როლი და მნიშვნელობა და ფაქტობრივად, მათი „რენესანსი“ გამოიწვია. სახელმწიფო საბოლოოდ ჩამოყალიბდა „ბოლო იმედის კხედიგოხად“, რადგანაც მხოლოდ მას შესწევს უნარ, წინ აღუდგეს კრიზისს ყველა ასპექტით - სამედიცინო, ეკონომიკური, სოციალური, ხელი შეუშალოს ეკონომიკის უკონტროლო და მასშტაბურ ვარდნას, რეცესიის დეპრესიაში გადაზრდას.

ამავე დროს, კრიზისმა შექმნა პირობები იმისათვის, რომ **სახელმწიფოს** სრულად წარმოეჩინა თავისი როლი ეკონომიკაში და ამის სადემონსტრაციოდ მას დასჭირდა თავისი ლეგიტიმური ადმინისტრაციული ფუნქციების დემონსტრირება. პანდემიის პირობებში აბსოლუტურად ყველა ქვეყანაში ის უყოყმანოდ წავიდა ბიზნესის, საქონლისა და ადამიანების გადაადგილების თავისუფლების შეზღუდვაზე, ანუ ეკონომიკის მიზანმიმართულ შემცირებაზე; ხისტად დაუკავშირა ეკონომიკის გამოცოცხლების პროცესი პანდემიის ეპიდემიოლოგიური პიკისა თუ „პლატოს“ გადავლას.

ამის გარდა, ბიზნესმა მიიღო არაორაზროვანი შეტყობინება, რომ მისი განვითარების მდგრადობა დიდწილად იქნება განპირობებული საქმიანობის თანხვედრაზე სახელმწიფოს სტრატეგიულ ინტერესებთან. მსჯელობაა სახელმწიფოს მხრიდან არა სრულ, საყოველთაო, ტოტალურ პატერნალიზმზე, რომელიც ფაქტობრივად, სახელმწიფო კაპიტალიზმს ნიშნავს, არამედ სახელმწიფოს უნარიან დირიჟიზმზე, ერთი მხრივ და მეორე მხრივ - ბაზრის მოთამაშეთა მიერ სახელმწიფო პოლიტიკის „პარტიტურისადმი“ ზედმინვენით მიდევნებაში. შესაბამისად, დღის წესრიგში დგება ეკონომიკის ე.წ. **ინდიკატორული დაგეგმვის რეანიმაციის** საკითხიც. მოკლედ, სახელმწიფომ კრიზისის პერიოდში არაორაზროვნად, ერთმნიშვნელოვნად და ცალსახად განაცხადა (კინოფილმ „მიმინოს“ ერთ-ერთ პერსონაჟს რომ დავესხებოთ), თუ „ვინაა ამ სასტუმროში უფროსი“.

რას უნდა ველოდოთ კორონავირუსის პანდემიის დამარცხების შემდეგ?

1. სახელმწიფო გაიმყარებს პოზიციებს ეკონომიკის მართვის, მაკროეკონომიკური რეგულირებისა და აქტიური სოციალური პოლიტიკის ეფექტიანობის ზრდის ხარჯზე, უარს არ იტყვის რა ამ მიზნის რეალიზაციისათვის ეროვნული პროდუქტის გადანაწილებაში უფრო აქტიური და მზარდი როლის შესრულებაზე;

2. სახელმწიფოს მოუწევს გადადგას ნაბიჯები მინიმალური გარანტირებული (საბაზისო) შემოსავლების ფორმირებისაკენ;

3. სახელმწიფო თავის თავზე აიღებს (მოუწევს აიღოს) იმ „მკვდარი სივრცის“ შევსებას, რომელიც ჩამოყალიბდა, ერთ მხრივ, ჯანდაცვის სფეროში საბაზრო კომპონენტების არსებობისა და, მეორე მხრივ, საზოგადოების სისტემური ერთიანი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის აუცილებლობას შორის;

4. დასრულებულ სახეს მიიღებს ერთიანი ინტერნეტ-ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურის ფორმირება და მისდამი წვდომის საყოველთაო უზრუნველყოფა, მიუხედავად კონკრეტული პირების ინდივიდუალური შემოსავლებისა და გეოგრაფიული მდებარეობისა.

სახელმწიფომ, ქვეყნის შიდა ეკონომიკური ფუნქციის ზრდის პარა-

ლელურად, მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია საგარეო ურთიერთობების სფეროშიც. კერძოდ, ეროვნული სახელმწიფოები თანდათან იბრუნებენ ადრე ზესახელმწიფო სტრუქტურებისათვის „ნებაყოფლობით“ გადაცემულ უფლებამოსილებებს.

მთლიანობაში, როგორც ეკონომიკურად, ისე ფუნქციონალურად, **ძლიერი სახელმწიფოს** აუცილებლობას თავად ცხოვრებისეული დიალექტიკა განაპირობებს: კორონავირუსის პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისი, მოსახლეობის მასობრივი გადატაკება შესაბამისი ეფექტიანი ანტიკრიზისული ნაბიჯების, „უსაფრთხოების ბალიშის“ გარეშე აუცილებლად გამოიწვევს სოციალურ პროტესტს, ტურბულენტურ პროცესებს საზოგადოებაში. მეორე მხრივ კი, ამგვარი პრობლემებისადმი გამკლავება (როგორც ეკონომიკური, ისე ადმინისტრაციული მეთოდებით), მხოლოდ სახელმწიფოს, კერძოდ, ძლიერ სახელმწიფოს ძალუძს.

ამ პოზიტიური ტენდენციების პარალელურად აუცილებელია დავინახოთ გარკვეული **საფრთხეებიც, რაც სახელმწიფოს სტატუსისა და ფუნქციების გაძლიერებას შეიძლება მოჰყვეს**. კორონავირუსის პანდემიამ საზოგადოება არჩევანის წინაშე დააყენა: სასწორის ერთ პინაზე დაიდო მოქალაქეთა უფლებები, საზოგადოების წევრთა თავისუფლება, მეორეზე კი - ოჯახებისა და პიროვნების პირად ცხოვრებაში, საქმიანობასა და ყოფაში სახელმწიფოსა და მისი სტრუქტურების არასანქცირებული უცერემონიო შეჭრის, „შეჭყეტვის“, თვალთვალის ტოტალიტარული კონტროლი, რაც მას (სახელმწიფოს) ადამიანთა განწყობისა და ქმედებების მანიპულაციის ფართო შესაძლებლობებს აძლევს.

სახელმწიფოები აქამდეც, თითქოს, ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ თვალთვალის სხვადასხვა მექანიზმის განვითარებაში, მოსახლეობის ერთსა და იმავე რაოდენობაზე სათვალთვალო კამერებით. თუმცა, კორონავირუსის პანდემიამ ყოველი ქვეყნის ხელისუფლებას ხელ-ფეხი გაუხსნა და ჯანმრთელობაზე ზრუნვის დეკლარირების ფონზე, ადამიანთა პირად ცხოვრებაში შეჭრისა და მათზე თვალთვალის განსახორციელებლად, სრული კარტ-ბლანშის აღება მოინდომა. კორონავირუსით შექმნილი სიტუაცია, ზოგადად ხელისუფლებას საშუალებას აძლევს „საბრძოლო“ ვითარებაში გამოსცადოს მოქალაქეებზე თვალთვალის სხვადასხვა ტექნოლოგიის ეფექტიანობა. მაგრამ შეხვდება კი კორონავირუსთან ბრძოლის ფორმატით განხორციელებულ საკუთარი თავისუფლების დიდი ნაწილის ხელყოფას მოქალაქეთა უმრავლესობა? ხუთგზის ოსკაროსანი ცნობილი ჰოლივუდური ფილმის სახელწოდებას რომ დავესეხოთ (კრავთა *დუმდი*) აშკარაა, რომ კაცობრიობას, ფაქტობრივად, უბიძგებენ ცუგცვანგისაკენ: დათანხმდეს საბაზო უფლებებისა და გადაადგილების, შეკრებების, სამეწარმეო საქმიანობისა და ა.შ. თავისუფლების შეზღუდვას, ან მათი შენარჩუნებისათვის შეელიოს საკუთარი პერსონალური მონაცემების ანონიმურობას.

პრობლემას არა აქვს ჰიპოთეტური კონტექსტი, - კერძოდ, ჯერჯერობით არ არის ცნობილი ის მექანიზმები, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელი გახდება იმ საფრთხის არიდება, რაც უკავშირდება ახალ ეპიდემიებთან ბრძოლის საბაბით ტექნოლოგიური მიღწევების გამოყენებას ადამიანთა კონტროლის გაძლიერებისათვის - გაციფრებული საშვები, საკუთარი სახლიდან მხოლოდ შეზღუდულ მანძილზე გადაადგილების უფლება, რაც შეიძლება მოსახლეობის ტოტალური შინაპატიმრობის რბილ ფორმადაც კი იქცეს. სოციალური დისტანცირება, რომელიც ამჟამად განიხილება როგორც *ღხოებითი პხოფიდაქტიკუხი ღონისძიება*, შეიძლება საზოგადოების ატომიზაციის, უთანაბრობის ზრდის, ადამიანების საკუთარი ცხოვრებისეული პრობლემების ნაჭუჭში დატოვების წინაპირობად იქცეს. სახელმწიფოს მიერ მოქალაქეთა ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე - ტემპერატურაზე, წნევაზე, გადაადგილებაზე და უსაფრთხოებაზე, ვირუსების არგავრცელების ზრუნვის „უწყინარ“, „ჰუმანურ“ საფარველში გახვეული პერმანენტული მონიტორინგი - ტოტალური თვალთვალის, მოქალაქეთა განწყობისა და პოლიტიკური სიმპათიების დადგენის და, საბოლოო ანგარიშით, არამართო რიგითი მოქალაქის უფლებების დიპაზონისა და შესაძლებლობების რეიტინგის დასადგენად, არამედ მათზე ზეწოლისა და შანტაჟის იარაღად ჩამოყალიბდეს. ამიტომ, აბსოლუტურად არარიტორიკულ ჟღერადობას იძენს კითხვა: ხომ არ გადაიქცევა **დიდი მთავრობა**, ორუელს რომ დავესესხოთ – „**დიდ ძმად**“? სახელმწიფოს როლისა და შესაბამისი სამთავრობო ხარჯების ზრდა ხომ არ „მოაშანდაკებს“ გზას **დიდი ძმის** რეინკარნაციისა და ლეგიტიმაციისათვის?!

სამწუხაროდ, აღნიშნულ კითხვას არა აქვს მხოლოდ რიტორიკული დატვირთვა...

ნებისმიერ შემთხვევაში, ის, რასაც შეუქცევადი ხასიათი ექნება, რაც ერთმნიშვნელოვნად და ცალსახად მოსალოდნელია, არის **სახელმწიფოს როლის ზრდა**, რაც გამოვლინდება ეროვნული პრდუქტის მზარდ გადანაწილებაში, საჯარო სექტორის ზრდაში, სახელმწიფოსა და ბიზნესის მეტ კოოპერირებასა და კოორდინაციაში, ეკონომიკური თვითუზრუნველყოფის დონის ამაღლებასა და საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ინსტიტუტებისათვის წლების წინ „ნებაყოფლობით“ გადაცემული ფუნქციების მნიშვნელოვანი ნაწილის დაბრუნებაში, ეროვნული სახელმწიფოსათვის ფორმალური და რეალური სუვერენიტეტის განმტკიცებაში.

ლიტერატურა:

- პაპავა ვ., ჭარაია ვ. (2020). *კოხონომიკუხი კხიზისი და საქახთვედოს ეკონომიკის ზოგიერთი გამოწვევა*. GFSIS, ექსპერტის აზრი, No. 136, <<https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-geo.pdf>

- მექვაბიშვილი ე. (2018). გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსური კრიზისები და საქართველოს ეკონომიკა.
- <http://www.interpressnews.ge/ka/article/598160-soso-archvadze-dgevandeli-ekonomikuri-krizisi-seriozuli-shansia-ekonomikis-gadapormatebisa-da-axali-ekonomikuri-landshaptis-pormirebisatvis/>